
ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.451

В. І. ТЕРЕМЕЦЬКИЙ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЗА ДОГОВОРОМ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Досліджено окремі аспекти правової охорони і захисту прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу. Проаналізовано законодавство з питань охорони і захисту прав споживачів, а також судову практику у цій сфері. Сформульоване визначення поняття «захист прав споживачів». Розглянуто підстави виникнення права на захист у договірних відносинах із захисту прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів.

Ключові слова: *правова охорона, правовий захист, права споживачів, договір роздрібної купівлі-продажу.*

Теремецкий В.И. Отдельные вопросы правовой охраны и защиты прав потребителей по договору розничной купли-продажи

Исследованы отдельные аспекты правовой охраны и защиты прав потребителей в сфере розничной купли-продажи. Проанализировано законодательство по вопросам охраны и защиты прав потребителей, а также судебную практику в этой сфере. Сформулировано определение понятия «защита прав потребителей». Рассмотрены основания возникновения права на защиту в договорных отношениях по защите прав потребителей в сфере розничной купли-продажи товаров.

Ключевые слова: *правовая охрана, правовая защита, права потребителей, договор розничной купли-продажи.*

© **ТЕРЕМЕЦЬКИЙ** Владислав Іванович – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

Teremetskyi Vladislav. Some issues of legal security and protection of consumers' rights under the contract of retail purchase and sale

Some aspects of legal security and protection of consumers' rights in the sphere of retail purchase and sale are studied in the article.

The objective of the article is the analysis of theoretical and practical problems related to guaranteeing proper protection of the rights and duties of the parties of consumer legal relations under the contract of retail purchase and sale, development of reliable mechanisms to prevent abuse of their subjective rights by the consumers.

Legislation concerning the issues of security and protection of consumers' rights, as well as judicial practice in this area are analyzed. Recommendations aimed at improving the legal regulation of the researched issue are provided.

Key words: *legal security, legal protection, legal protection consumer rights, contract of retail purchase.*

Юридична специфіка договірних відносин роздрібної купівлі-продажу товарів позначається на необхідності створення додаткових умов і гарантій забезпечення належної правової охорони та захисту прав споживачів. Це зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. Так, покупці товарів, як їх кінцеві споживачі, не завжди мають достатньо інформації про споживчі властивості товару, досвід і час для того, щоб розібратися з його технічними характеристиками, параметрами тощо, а тому не застраховані від можливості придбати неякісний чи фальсифікований товар, який може виявитися непридатним до споживання за прямим призначенням. Крім того, порушенню прав покупців товарів сприяє недалекоглядна діяльність самих продавців товарів, які розраховують на заробляння негайного прибутку за будь-яких умов, не піклуючись при цьому про власну ділову репутацію та позитивний професійний імідж в очах постійного покупця. Водночас, трапляються випадки, коли «умовно добросовісні» покупці товарів зловживають своїми споживчими правами, використовуючи при цьому окремі норми споживчого законодавства собі на користь. Наприклад, покупець в купленому одязі сховає запланований захід, а потім повернув його продавцю. Це є випадком недобросовісного користування споживачем своїми правами і обов'язками. У такому разі продавець виявляється незахищеним від зловживань з боку покупця (споживача) товарів, який формально нічого протиправного не чинив, а діяв в межах наявних у нього споживчих прав. Зазначене свідчить про важливість закріплення у вітчизняному споживчому законодавстві таких прав і обов'язків сторін споживчих правовідносин, які б належним чином забезпечували спра-

ведливий баланс інтересів обох сторін договору роздрібної купівлі-продажу та не давали приводу до зловживання суб'єктивним правом. Тому питання захисту прав споживачів за договором роздрібної купівлі-продажу наразі є актуальним та таким, що потребує свого комплексного науково-практичного вирішення.

Тематика захисту прав споживачів була предметом наукових досліджень В. В. Богдана, Н. М. Бородавкіної, Ю. В. Желіховської, О. І. Мацегоріна, Т. М. Підлубної, Ю. Ю. Рябенка, М. О. Стефанчука, А. Є. Шерстобітова, О. М. Язвінської. Вказані та інші вчені зробили значний внесок у розвиток науки цивільного права, однак проблеми захисту прав і обов'язків сторін у сфері договору роздрібної купівлі-продажу ними розв'язувалися лише частково.

Протягом останніх років захисту прав споживачів приділялася недостатня увага, що призвело до зниження рівня соціального захисту населення. Так, аналіз Закону України «Про захист прав споживачів»¹, свідчить, що в ньому не має визначення, що необхідно розуміти під захистом споживачами своїх прав. У ст. 4 цього Закону згадується, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на захист своїх прав державою. Однак закон не розкриває, що слід розуміти під таким захистом.

Крім того, в Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів, схваленої Кабінетом міністрів України, від 05.06.2013 № 777-р. зазначається, що на даний час виникла нагальна потреба у реформуванні системи захисту прав споживачів та вдосконаленні законодавства у зазначеній сфері, забезпеченні захисту прав споживачів на місцевому рівні органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, створенні належних умов для співпраці і взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій споживачів, підвищенні рівня правової обізнаності та поінформованості споживачів щодо їх законних прав, в удосконаленні механізму реалізації таких прав та судового захисту прав споживачів. Тому в Концепції наголошується на необхідності запровадження системного підходу до розв'язання проблем у сфері захисту прав споживачів².

Як відомо, на законодавця покладається публічно-правовий обов'язок забезпечення належної правової охорони і захисту прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів. При цьому аналіз

норм чинного законодавства і позицій науковців із вказаного питання свідчить, що законодавець і окремі дослідники часом не розмежують поняття «правова охорона» та «правовий захист» іноді ототожнюючи їх. Зазначене підтверджується положеннями ст. 13, 14, 17, 36, 51, 54, 55, 92 Конституції України, ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» та інших нормативних актів де термін «захист» вживається у значенні близькому до терміну «охорона». Так, у ст. 42 Конституції України закріплюється, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів норм³. Аналіз цієї конституційної норми дозволяє зробити висновок, що термін «захист» вживається у ній в значенні терміну «охорона», оскільки діяльність держави полягає у створенні сприятливих умов реалізації прав споживачів, забезпеченні їх стабільності. Вважаємо, що будучи взаємопов'язаними правовими явищами (оскільки захист не можливий без охорони) поняття «охорона» та «захист» є різними юридичними поняття.

Основним нормативно-правовим актом, яким забезпечується правова охорона прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів, є Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) (зокрема, § 2 «Роздрібна купівля-продаж» глави 54 «Купівлі-продаж»)⁴. У цьому кодифікованому нормативно-правовому акті закріплено основні права та обов'язки продавців товарів і покупців (споживачів), визначено їх цивільно-правовий статус, детально регламентовано договір роздрібної купівлі-продажу (ст. 698 ЦК України) і його специфічні умови, а також, визначено основні форми і способи цивільно-правового захисту цивільних прав та інтересів (ст. 15–19 ЦК України) учасників цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), якими є споживачі, передбачено міри цивільно-правової відповідальності тощо.

Вважаємо, що у зв'язку з появою нових різновидів договорів роздрібної купівлі-продажу, зокрема договору роздрібної купівлі-продажу товарів через Internet та договору роздрібної купівлі-продажу товарів укладеного за допомогою подарункового сертифікату, система правової охорони прав споживачів має бути переглянута і доповнена відповідними нормативними положеннями, які гарантують більш повне забезпечення прав споживачів.

Вітчизняне законодавство з питань охорони прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів включає в себе низку законних і підзаконних нормативно-правових актів, а також міжнародно-правових договорів різної юридичної сили та галузевої спрямованості. Все це свідчить про приділення певної уваги з боку законодавця й інших органів держави питанню забезпечення належної правової охорони прав споживачів в Україні. Адже наявність нормативно-правової бази (правового врегулювання суспільних відносин) розглядається як юридична передумова можливості захисту охоронюваних прав та інтересів споживачів.

Враховуючи зміни, що сталися в суспільстві та національному майновому обороті після прийняття ЦК України, слід зазначити, що все більш відчутною є потреба в посиленні правової охорони згаданих відносин. Зокрема, необхідно невідкладно прийняти Закон України «Про електронну комерцію», проєкт якого вже розроблений і поданий на розгляд Верховної ради України. Відповідно до цього законопроєкту очікується, що на ринку електронної комерції, нарешті, з'являться прозорі й зрозумілі правила її регулювання, що, в свою чергу, позитивним чином відіб'ється на посиленні правової охорони прав споживачів. Крім того, відповідні зміни мають бути також внесені і до Закону України «Про захист прав споживачів», зокрема про правову охорону споживчих відносин із подарунковими сертифікатами, котрий, як це формально випливає з його назви, має безпосередньо регулювати такий вид суспільних відносин та сприяти їх правовій охороні.

Водночас однієї лише правової охорони нормативно-правовими актами прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів недостатньо для того, щоб покупець товарів, як їх кінцевий споживач, почував себе гарантовано захищеним. Адже відомо, що без належного захисту суб'єктивного цивільного права це право не можна здійснити і воно залишається декларативним. Тому для уникнення такої ситуації необхідною є правова можливість захисту цивільних прав та інтересів і, зокрема, суб'єктивних прав та інтересів споживачів у випадку їх порушення, невизнання або оспорення (ст. 15 ЦК України).

На законодавчому рівні така можливість визнається за будь-якими учасниками цивільних правовідносин, якщо вони є право-дієздатними особами (ст. 25, 30, 91 ЦК України), до котрих відносяться і сторони з будь-якого різновиду договору роздрібної купівлі-продажу товарів (ст.

698 ЦК України). При цьому до уваги беруться загальні норми цивільного законодавства про захист цивільних прав та інтересів (ст. 15-19 ЦК України), завдяки яким на загальному законодавчому рівні забезпечується правова можливість захисту суб'єктивних прав та інтересів, будь-яких учасників цивільних відносин (ст. 2 ЦК України). Подібне право на захист може розглядатися як об'єктивне право на захист, що являє собою систему правових норм, котрими на законодавчому рівні забезпечується можливість захисту суб'єктивного цивільного права у випадку його порушення, невизнання або оспорювання.

Водночас така сама можливість захисту права існує й на спеціальному нормативному рівні завдяки іншим законам і підзаконним нормативним актам, що регулюють сферу споживчих відносин. Головним серед них є Закон України «Про захист прав споживачів», яким передбачаються спеціальні норми, що найбільш детально регулюють підстави і порядок захисту прав споживачів. Мова йде про ст. 4, 5 Закону України «Про захист прав споживачів», відповідно до яких споживачам гарантується захист їх прав державою, а також, іншими центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, місцевими державними адміністраціями, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування згідно із законом, а також судами.

Разом із тим, об'єктивній можливості захисту права (зокрема прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів) протиставляється суб'єктивна можливість, що випливає з порушення, невизнання або оспорювання певного суб'єктивного права особи. В результаті цього суб'єктивне право на захист має розглядатися в контексті або у зв'язку з наявністю у конкретної особи певного суб'єктивного права. Наприклад, суб'єктивне право на захист споживчих прав покупця за договором роздрібної купівлі-продажу може виникати у зв'язку з порушенням умов цього договору щодо продажу йому товару неналежної якості тощо. Тому слід підтримати думку науковців щодо наявності взаємообумовленого зв'язку між порушенням суб'єктивним правом особи і правом на його захист⁵. Отже, суб'єктивне право на захист може виникати лише внаслідок порушення певного суб'єктивного права особи, а не навпаки.

Однак в теорії цивільного права розуміння поняття «права на захист» є неоднозначним як на загальнотеоретичному, так і міжгалузевому

рівнях. Так, одні вчені вважають, що право на захист полягає «у вимозі уповноваженої особи до правопорушника або особи, що заперечує його інтерес, що рівнозначно його вимозі до юрисдикційного органу»⁶. На думку інших – право на захист полягає у можливості здійснення дій самою уповноваженою особою або за допомогою дій компетентних державних чи громадських організацій⁷. Деякі науковці вважають, що правовий захист – це державно-примусова діяльність, спрямована на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку⁸.

Аналіз викладених точок зору дозволяє зробити висновок, що кожна з них право на існування. Тому під захистом прав споживачів слід розуміти систему правових заходів, яку споживач або інші компетентні органи вправі застосовувати до правопорушника у випадку невизнання оспорення або порушення прав споживачів з метою їх визнання, відновлення або компенсації завданих порушенням збитків. У зв'язку з цим ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» слід доповнити запропонованим визначенням.

Розглянемо підстави виникнення права на захист у договірних відносинах із захисту прав споживачів у сфері роздрібної купівлі-продажу товарів.

За загальним правилом (ст. 11 ЦК України), підставами виникнення цивільних прав і обов'язків прийнято вважати певні юридичні факти, з наявністю або відсутністю яких закон пов'язує встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. До таких юридичних фактів слід віднести різні правомірні юридичні дії (правочини, ст. 202 ЦК України), а також неправомірні юридичні дії (правопорушення) якими є окремі випадки вчинення цивільних правопорушень за договорами роздрібної купівлі-продажу товарів. Наприклад, продавець не виконав обов'язку передати покупцю товар належної якості й передав товар з недоліками, які були виявлені останнім у процесі його використання. Із цього випливає, що однією з підстав виникнення права на захист у договірних відносинах роздрібної купівлі-продажу товарів може бути юридичний факт невиконання або неналежного виконання продавцем товару своїх договірних обов'язків. Тобто мова йде про договірні правопорушення.

Право на захист за договором роздрібної купівлі-продажу товарів може виникати й в позадоговірному порядку внаслідок необхідності від-

шкодування шкоди завданої через недоліки товарів (ст. 1209–1211 ЦК України). Наприклад, продавець передав покупцю товар внаслідок конструктивних недоліків якого було завдано шкоди споживачу чи його майну. Отже, ще однією підставою виникнення права на захист у договірних відносинах роздрібної купівлі-продажу товарів можуть бути позадоговірні правопорушення (ст. 16 Закону України «Про захист прав споживачів»).

Наступною підставою виникнення права на захист у відносинах роздрібної купівлі-продажу товарів можуть бути й акти цивільного законодавства (п. 3 ст. 11 ЦК України). Йдеться про випадки, коли в законі безпосередньо вказано на права споживача, які він вправі захищати. Так, якщо покупцю не надано можливості негайно одержати повну і достовірну інформацію про товар у місці його продажу, він має право вимагати відшкодування збитків, завданих необґрунтованим ухиленням від укладення договору (п. 3 ст. 700 ЦК України).

Такі випадки зустрічаються у вітчизняній судовій практиці. Наприклад, у справі № 6-13598св089 гр-ка А звернулася до суду з позовом про розірвання договору купівлі-продажу. Свої вимоги вона обґрунтовувала тим, що придбала в магазині «М» плазмовий телевізор вартістю 9 тис. 530 грн. Позивач сплатила повну вартість товару, продавець видав гарантійну картку й доставив телевізор за місцем її проживання, де після розкриття упаковки був виявлений дефект телевізора – тріщини на плазмовій поверхні. Експертами КП «Т-п.п.К.» за участю фахівців сервісного центру ВАТ «Р-2001» була проведена експертиза, висновок якої підтвердив, що телевізор має дефект виробничого характеру і є неякісним. Згідно з актом технічного стану, складеного фахівцями сервісного центру ВАТ «Р-2001», придбана позивачем модель телевізора не призначена для продажу на території України, не має сертифіката відповідності стандартам, установленим в Україні, і не підлягає безкоштовному гарантійному ремонту.

Керченський міський суд АР Крим рішенням від 25.01.2008 позов задовольнив частково: розірвав договір купівлі-продажу, стягнув 9 тис. 530 грн. вартості телевізора з відповідача на користь позивача. Апеляційний суд АР Крим рішенням від 08.04.2008 зазначене рішення місцевого суду скасував і ухвалив нове, яким у задоволенні позову відмовив. Верховний Суд України ухвалою від 03.06.2009 скасував рішення Апе-

ляційного суду АР Крим від 08.04.2008, а рішення Керченського міського суду АР Крим від 25.01.2008 залишив без змін.

Верховний Суд України погодився з висновком суду першої інстанції, що договір купівлі-продажу телевізора підлягає розірванню на підставі ч. 7 ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів», тому що відповідач, надавши позивачу недостовірну інформацію про плазмовий телевізор як про товар якісний і такий, що офіційно продається, продав товар, який не підлягає продажу на території України, не підлягає експлуатації та гарантійному ремонту й обслуговуванню. Отже, ця справа наочно демонструє як на практиці можуть захищатися права споживача, що виникають із закону.

Слід зазначити і те, що споживач має право на відшкодування збитків, завданих йому виробником (виконавцем, продавцем), у зв'язку з використанням останнім переваг свого становища у виробничій чи торговельній діяльності (п. 9, ч. 2, ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів»). Ця норма також свідчить про можливість захисту прав споживачів, які виникають із закону.

Цілісне дослідження цивільно-правового регулювання договірних відносин роздрібної купівлі-продажу є не завершеним, якщо в ньому не відводиться певне місце розгляду проблемних питань охорони та захисту цивільних правовідносин у досліджуваній сфері. Охорона та захист – важливі складові в цивільно-правовому механізмі реалізації наявних суб'єктивних прав та інтересів учасників цивільних відносин, і всі відомі договірні відносини роздрібної купівлі-продажу не є винятком у цьому сенсі.

З огляду на це головний загальний висновок, який впливає з розгляду питань правової охорони і захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів учасників договірних відносин роздрібної купівлі-продажу полягає в тому, що охорона і захист є невід'ємними елементами складової механізми реалізації зазначених суб'єктивних прав та інтересів. Цивільно-правове регулювання, завдяки закріпленню в нормах цивільного законодавства певних правил поведінки учасників суспільних відносин, забезпечує їх правову охорону і, одночасно з цим, у випадку порушення, невизнання або оспорювання цивільних прав та інтересів, охоплює собою їх захист.

Перспективним у подальшому є наукова розробка питань, пов'язаних з визначенням елементів механізму цивільно-правового захисту прав споживачів за договором роздрібною купівлі-продажу товарів.

1. *Про захист прав споживачів* : Закон України: від 12.05.1991 № 1023-XII // ВВР УРСР. – 1991. – № 30. – Ст.379. 2. *Концепція державної політики у сфері захисту прав споживачів* : Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 05.06.2013, № 777-р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 81. – С. 24. 3. *Конституція України* : Закон України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 4. *Цивільний кодекс України* : від 16.01.2003, № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. 5. *Иванов О. В. Защита гражданских прав как правовой институт и как научная проблема* / О. В. Иванов // Вопросы советского государства и права : Труды Иркутского ун-та. Т. 45. – Сер. юрид. Вып. 8. – Ч. 3. – Иркутск, 1967. – С. 47-48. 6. *Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів* : дисс. ... канд. юрид. наук / Підлубна Т.М. – К., 2009. – С. 22. 7. *Тихонова Б. Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита* : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 710 «Теория и история государства и права» / Б.Ю. Тихонова. – М., 1972. – С. 11-20. 8. *Алексеев С. С. Общая теория права* / Алексеев С.С. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – С. 180. 9. *Ухвала Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2009 р. у справі № 6-13598св08* // Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3894686>.

Teremetskyi Vladislav. Some issues of legal security and protection of consumers' rights under the contract of retail purchase and sale

Some aspects of legal security and protection of consumers' rights in the sphere of retail purchase and sale are studied in the article.

The objective of the article is the analysis of theoretical and practical problems related to guaranteeing proper protection of the rights and duties of the parties of consumer legal relations under the contract of retail purchase and sale, development of reliable mechanisms to prevent abuse of their subjective rights by the consumers.

Legislation concerning the issues of security and protection of consumers' rights, as well as judicial practice in this area are analyzed. Recommendations aimed at improving the legal regulation of the researched issue are provided.

The relationship between impaired subjective right of a person and the right to his protection is established. The definition of the concept of "protection of consumers' rights" is formulated. Grounds of the origin of the right on protection within contractual relations concerning the protection of consumers' rights in the sphere of retail purchase and sale of goods are revealed. The cases of the origin of the right on protection within contractual relations of retail purchase and sale of goods (contractual legal relations), within out of contractual procedure, namely while compensation of damage caused by defects of goods

(out of contractual offences), within the acts of civil law, within the law and within the court decision are considered.

It is proved that the security and protection are integral components of the mechanism for implementing these subjective rights and interests. It is concluded that civil and legal regulation, due to consolidation in the norms of civil law of certain rules of behavior of the members of social relations, ensures their legal protection and, at the same time, in case of violation, denial or contestation of civil rights and interests, covers their protection.

Key words: legal security, legal protection, legal protection consumer rights, contract of retail purchase.

УДК 347.9

М. М. МАЛЬСЬКИЙ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАННЯ І ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ ЯК ІНСТИТУТУ ТРАНСНА ЦІОНАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Досліджується обсяг правового регулювання процедур визнання і виконання рішень іноземних судів в Україні як інституту транснаціонального виконавчого процесу у чинному законодавстві України. Зокрема, здійснюється порівняльний аналіз положень законодавства України та міжнародних договорів. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про достатність обсягу правового регулювання, про наявні правові прогалини, і відповідно пропонуються способи вирішення виявлених проблем.

Ключові слова: визнання і виконання рішення іноземного суду, транснаціональний виконавчий процес, договір про правову допомогу.

Мальский М. М. Правовое регулирование признания и исполнения решений иностранных судов как института транснационального исполнительного процесса за законодательством Украины

Исследуется объем правового регулирования процедур признания и исполнения решений иностранных судов в Украине как института транснационального исполнительного процесса в действующем законодательстве Украины. В частности, осуществляется сравнительный анализ положений законодательства Украины и международных договоров. Результаты исследования